

ЗАГОРКА КАЛЕЗИЋ (Подгорица)

МАКЕДОНСКА КЊИЖЕВНОСТ У ЧАСОПИСИМА „СТВАРАЊЕ“ И „СУСРЕТИ“

Међу разним облицима и нивоима сарадње двају књижевних средина, можда ни један сегмент не пружа тако илустративну и вјерну слику о разуђености и карактеру оваквих односа, као што је то случај са „размјеном“ текстова на страницама књижевних часописа. Мада је у послеријатном периоду црногорска периодика доживјела раст који је објективно премашао њене материјалне претпоставке, може се рећи да су — у мноштву гласила ове врсте — примаран печат књижевном животу давала два часописа — „Стварање“ и „Сусрети“. Црногорско-македонске књижевне везе су се током претходне четири и по деценије одвијале у разним облицима (публиковане књиге, књижевна гостовања, позоришна реализација драмских текстова и друго). У часописима (а „Стварање“ и „Сусрети“ притом нису једини) те везе су упражњаване редовније него у другим поменим формама. Са њихових, понекад већ пожутјелих страница, могу се пратити књижевна присуства о којима је ријеч, степен обавијештености једне средине о другој, најзад — кроз непосредну сарадњу интегрисање у заједнички југословенски духовни простор.

Као што је то био случај са већином часописа основаних првих година након рата, концепција „Стварања“ и „Сусрета“ била је фиксирана намјеном ових гласила и друштвеним условима у којима су се они појавили. Формирани да буду прије свега трибине на којима ће се развијати домаћа књижевна ријеч, они су постепено и упоредо израстали у споне са другим нашим националним литературама. Због тога оба ова гласила, у првим њиховим годиштима (без обзира што се нису појавила истовремено; „Стварање“ је почело са излажењем 1946, а „Сусрети“ 1953), имају једно заједничко обиљежје. Будући да се радило о часописима једне ипак књижевно недовољно развијене средине, уредничке њихове очи биле су претежно усмјерене према развијеним књижевним центрима — првенствено Бео-

раду и Загребу. Оваква, за то доба нормална оријентација се огледа у убједљиво чешћем присуству писаца из средина на странама часописа, него ли из неких других, нарочито оних мање развијених. На другој страни, такође је највише писано о књигама које су се појављивале у овим културним центрима, што је такође било нормално, јер се радило о најквалитетнијој књижевно-издавачкој продукцији.

Појава о којој је ријеч јавља се закономјерно. Идеал „малих“ увијек јесте, ако не да досегну „велике“, а оно барем да их слиједе, понекад опонашају, обавезно информишу о њима.

Оваква оријентација истовремено је значила смањивање простора и интересовања за средине и литературе сличног нивоа и статуса. У контексту македонско-црногорских књижевних веза (односно уже теме — македонске књижевности у „Стварању“ и „Сусретима“), оријентација о којој је ријеч значи неупоредиво мање присуство ове литературе у наведеним црногорским часописима првих година или прве деценије, него што ће то касније бити.

Па ипак, занимљиво је, чак куриозитетно нагласити да се у „Стварању“ на прво помињање македонске књижевности није дуго чекало. Већ у двоброју 2—3 из 1946. године, у чувеном, тада значајном, и више пута прештампованом реферату Ралована Зоговића „О нашој књижевности, њеном положају и њеним задацима данас“, апострофирана је македонска литература. У контексту излагања о афирмацији народâ и њихових култура, аутор међу именима писаца који су дали — како сам истиче — „своје животе за слободу домовине и културе, у борби и у стварању, на стратиштима и на пољима битака“, наводи име, личност и удес најчувенијег македонског писца Косте Рацина. Уз већину њих, па и уз Рацина, пласиран је коментаторски додатак, да се ради о напредним, револуционарним писцима, који су своју прогресивну оријентацију и књижевни ангажман започели у међуратном периоду.

Налазећи да смо већ током ратних година остварили „приличан биланс“ књижевни, Зоговић ову тврдњу аргуменује примјерима најпознатијих остварења, насталих у предасима између офанзива, међу којима је било и дјела на македонском језику. Најзад, у погледу напријед, у скупини даровитих писаца најмлађе генерације, поред В. Зупана, М. Алечковић, Р. Топковића, В. Парун, Ф. Космача, И. Минатија и Б. В. Радичевића, Зоговић наводи и Славка Јаневског.

На кратко вријеме из „Стварања“ изостају информације и оцјене о македонској књижевности, а такође нема још увијек ни савремених македонских писаца са њиховим прилозима. Наредне, 1947. године, први пут у двоброју 4—5, а касније учестано, у пратећој рубрици „Библиографија“ помиње се македонски „часопис за умјетност науку и општа питања“ — „Нов ден“. Уз прво помињање истакнуто је да овај часопис уређује редакци-

они одбор, а уз друго, из двоброја 7—8, да је одговорни уредник часописа Блаже Конески. Иста информација ће се ове и наредне, 1948. године, понављати више пута, да би од двоброја 3—4 из 1949. услиједила нова, о Славку Јаневском и Димитру Митреву као одговорним уредницима.

У истом периоду у свескама „Стварања“ разасута је прегршт информација о македонском књижевном животу. Тако се у броју 3 из 1948. казује да је друга награда Комитета за културу и умјетност владе ФНРЈ за претходну годину припала Славку Јаневском (за књигу намијењену дјечи „Распеани букви“). Исте године прва награда истог Комитета, у категорији књижевни преводи, припала је Блажу Конеском за превод „Горског вијенца“. Такође се сусрећу информације о Владу Малеском као члану Комисије за скупљање народних пјесма о народноослободилачкој борби, коју је формирала управа Савеза књижевника Југославије, о првом гостовању македонског Народног театра на Цетињу са Нушићевим „Сумњивим лицем“, о македонској издавачкој дјелатности и друге.

Тек крајем 1949. године, налази се први пут текст једног македонског пјесника, уз то на македонском језику, у двоброју 9—10 „Стварања“. То је пјесма Славка Јаневског „Балада за црногорската мома“. Пјесма је занимљива јер је већ својом темом била као предодређена за часописну сарадњу. Осим тога, прожимање фолклорних елемената и модерне метафоризације довела је у њој до њежног лирског звука и до мелодиозних гитања синтаксичких маса —

„Ој, Мргуде, либе прво...
 Кај се твоје очи сини,
 Ој, језерски глабочини?
 Во нив често в тивка вечер гледав с онај како ронат...
 Кај се твојте песни — птици
 На гуслени танки жици
 Што ми снага милуваа
 Ко сребренкав сун на свона?...“

Прва проза једног македонског писца појавила се у „Стварању“ 1950, двоброј 1—2. Била је то прича „Блокада“ Јована Бошковског, у преводу Петра Вујовића. Писац је обрадио мотив из живота у граду у условима окупације. У истом броју дате су информације о II конгресу књижевника Југославије, одржаном у Загребу од 26. до 29. децембра 1949. Поред осталог, наводи се да је у дискусији, након уводног реферата Ч. Миндеровића, узео учешћа и Блаже Конески. Мало потом, наводи се да су у нову књижевну управу од македонских писаца изабрани Б. Конески и Ацо Шопов.

Наредних неколико година сусрећу се сличне информације и ријетка, спорадична сарадња. Поред нотирања појава из књижевног живота, најзначајнији прилог из овог времена јесте проза „Последњи сусрет“ Ђорџа Абацијева, заснована на документарној материји, односно на грађи из живота Гоце Делчева. Први прави књижевни осврт на једну књигу из македонске књижевности јавља се тек 1954. године. То је приказ Божа Булатовића на роман „Трајан“ (уз друго издање) Анђелка Крстића. Булатовић посебно наглашава „жалосну чињеницу“ да је овај опсежни роман о македонском печалбарству (први пут објављен 1932), написан на српскохрватском, податак који сам по себи довољно говори о положају македонске књижевности и језика у том времену.

Упоредо са отпочињањем присуства македонске књижевности у свескама часописа „Стварање“ почетком педесетих година, ова литература се кроз фрагменте може пратити и на странама новопокренутог часописа „Сусрети“. Већ у броју 3 налази се сажет приказ Б. Н. Ђукића на први роман македонске књижевности, „Село иза седам јасенова“ Славка Јаневског, а у првој свесци наредне године дат је осврт на други македонски роман „Крпен живот“ Столета Попова. Након осврта В. Лукића у 2. броју на књигу „Сувремена македонска проза“ (у којој су дате прозе Ђорџа Абацијева, Јована Бошковског, Колета Чашула, Влада Малеског и Радована Петковског), у броју 3 први пут је у „Сусретима“ представљена млада македонска лирика, пјесмама „Буђење“ Матеје Матевског, „Утјеха“ Ника Вангеловског и „Живот“ Љупчета Стојменског.

Присуство умјетничке прилога модерне провенијенције у „Стварању“ се може пратити од краја 1954. године. У двоброју 11—12 објављена је модерно ситуирана психоаналитичка проза Блажа Конеског „Потез“, у ауторовом преводу. Наредне године, такође у двоброју 11—12, публикован је одломак опсежније прозе Бориса Бојаџинског под насловом „Пусте жеље“. Док је прича Конеског заснована на егзистенцијалној феноменологији, у позадини модерно обликоване прозе Бојаџинског слуту се социјална проблематика. У истој свесци „Стварања“ публикован је приказ М. Шијаковића на „Село иза седам јасенова“ С. Јаневског, поводом појављивања овог романа на српскохрватском језику, у издању београдске „Просвете“. Непуне двије године касније, исти приказивач се огласио освртом на књигу „Живот пее и плаче“ младог македонског пјесника турског поријекла Емина Иљамија, узгред спомињући као најистакнутије представнике ове генерације М. Матевског, Г. Тодоровског и Ц. Предеевског. У међувремену је Блаже Конески први пут у „Сусретима“ објавио једну своју пјесму — „Волк“, на македонском језику (1956/11).

Од краја педесетих година у уређивачкој концепцији „Стварања“ и „Сусрета“ осјећа се блага промјена. Ова се гласила, на-

име, све више окрећу мање и средње развијеним срединама, вјероватно и на тај начин демонстрирајући свијест о смањивању ранијих драстичних разлика између властитог нивоа и културног нивоа метропола. Нарочито је значајна нова, „проширена“ концепција „Стварања“, за коју се чини најзаслужнијим уредник Чедо Вуковић.

У мартовској свесци „Сусрета“ за 1958. годину (у посебној рубрици „Од јуче до данас“, намијењеној свијетлим примјерима из ближе књижевне прошлости), објављено је пет пјесама Косте Рацина — „Денови“, „Елегија за тебе“, „Тутунчо“, „Поеше земја...“, „И тамо горе...“ Пјесме „Елегија“ и „Тутунчо“ дате су у преводу, а остале три у изворнику. Пропратну биљешку о пјеснику написао је Божо Булатовић.

Исте године у „Стварању“ је уведена пракса збирног представљања појединих, домаћих или страних, националних литература. Након чешке и словеначке, у мајској свесци је — у преводу Тодора Димитровског — представљена савремена македонска поезија: Блаже Конески — „Одузимање снаге“, С. Јаневски — „Мртва чета“, А. Шопов — „Треба да будемо бољи“, Г. Тодоровски — „Нерези“, С. Ивановски — „Јесен“, М. Матевски — „Јутро“, А. Поповски — „Самуило“, Е. Иљами — „Свакидашњост у песми, хлеб и соли“, П. Бошковски — „Суводолица“, М. Атанасовски — „Марија, срећан сам с тобом“ и В. Урошевић — „Хералдика“.

У овом представљању обухваћено је више савремених македонских пјесника и стихова (око 340), него у свим дотад оствареним заступањима исте литературе у „Стварању“. Раст и радикална модернизација македонског пјесништва афирмисани су и ранијих година, првенствено кроз поједине репрезентативне збирке, те изборе и антологије. У Црној Гори, међутим, ово је био први примјер релативно цјеловитог упознавања домаће књижевне публике са македонским модерним текућим пјесништвом, његовом разубеношћу и индивидуалисаношћу, надвлађивању наративно-фолклорних проседеа и обухватању нових садржаја, у градацији од емоционалног до егзистенцијалног, изражених новим, чистим и асоцијативним поетским језиком.

Наредне 2—3 године нешто је ређа заступљеност македонских писаца у водећим црногорским часописима. Почетком 1959. у „Стварању“ је објављена прича „По траговима ноћи“ Бориса Бојадиског, почетком наредне године у „Сусретима“ је Александар Нејман приказао књигу „Македонске приповетке“, што их је сакупио и приредио Марко Цепенков, да би у 9. броју исте, 1960. године био презентираан краћи избор из савремене македонске поезије — М. Матевски: „Празнична романса“ 1, 2, 3; А. Шопов: „Купац старина“ 1, 2, 3, 4; Г. Тодоровски: „До вражале и назад“ и „Крчма“. Значајно је напоменути да се први пут овдје као преводаца јавља Сретен Перовић, који ће током наредне скоро три деценије израсти у најагилнијег и најбољег

посредника у зближавању, повезивању и сарадњи македонске и црногорске литературе, односно њихових писаца. До краја излажења „Сусрета“ критички је пропраћена 1961. „Нолитова“ антологија „Савремена македонска поезија и проза“ (двоброј 9—10), да би у наредном двоброју (11—12) први пут био представљан Благоја Иванов причом „Црвени рондо“. У једном од посљедњих бројева овог часописа, усмјереног првенствено афирмисању младе поетске генерације, на нивоу критичке информације забиљежена је појава познате збирке „Дождови“ — „Книше“ Матеја Матевског.

Од почетка 60-тих година, особито од 1963, македонска књижевност је на страницама „Стварања“ присутна новим интензитетом. Прв оје објављена једна врста драмолета, односно могућег рецитала Томе Момировског „И људи и птице се подједнако плаше себе самих“. Као што се у драмској структури јављају гласови, тако се овдје ређају дани, чим се формира дуга нијска — „дан први“, „дан други“ ... — тако до дана 32.

Средином године, у свесци 7—8, публикован је темом значајан оглед Јордана Леова „Коча Рацин о књижевности“. Мада је о овој теми и раније писано у македонској књижевној критици, поред свег њеног значаја она овдје није исцрпније елаборирана. Таква ће остати у кругу о којем је ријеч све док агилни македонист Радомир Ивановић 1979. године не објави прву поетолошку студију о Рацину. Иначе, оглед Леова је објављен у поводу 20. годишњице смрти утемељивача новог македонског пјесништва. У истом броју објављена је и пјесма „Долазак“ М. Атанасовског у преводу З. Јовановића.

Крајем исте године у двоброју 11—12, а у преводу и препјеву Сретена Перовића, објављен је циклус од 10 пјесама Аца Шопова, под заједничким насловом „Под мачем тишине“. Мада је спорадично и раније преводио пјесме Шопова, Перовић се овим преводом од око 180 стихова први пут стваралачки сусрео са поезијом о којој је ријеч. Током наредних година и деценија, он ће постати најчешћи и најуспјешнији посредник у Шоповљевом пјесничком присуству на српскохрватском језичком подручју.

У посљедњих 25 година скоро да нема годишта „Стварања“, а да у њему — више или мање обимно и разноврсно — није заступљена македонска књижевност. Година 1964. сусреће се више таквих прилога. У јануарској свесци дата је критичка информацијао антологији Владе Урошевића „Црни бик лета“, којом је, — у билингвистичком издању новосадског „Прогреса“ — представљена млађа македонска поезија (П. М. Андреевски, П. Т. Бошковић, Р. Павловски, Ј. Котески, С. Тарапуза, В. Подгорец, Ј. Ивањин, Б. Ђузел, Ј. Павловски, Б. Смоковски, В. Урошевић, Љ. Ташковски, М. Ренцов, А. Христовски, М. Дилевски, Б. Павловски, З. Јовановић, М. Неделковски, И. Чоповски, Г. Михаилова-Бошнакоска, Н. Манивилов и А. Поповски). Прика-

зивач констатује како се Урошевић овдје јавља у трострукој улози — „као антологичар, антологијски пјесник и преводилац“.

У броју 6 дата је панорама из савремене македонске поезије, у преводу М. Друговца (Г. Тодоровски: „Апотезе“, Б. Смаћоски: „Литургија“ и „О моме доласку међу вас“, М. Маневски: „Непобеђени човек“). У наредној свесци „Стварање“ доноси оглед Миодрага Друговца „Егејски мотиви Ивана Чаповског“.

У посљедњој свесци из наредне, 1964. године дат је оглед Харалампиа Поленаковића „Две народне пословице код Доситеја и Вука“. Поленаковић наредне, 1965. године пише оглед о још занимљивијој теми — „Први помени П. П. Његоша код Македонаца“. У питању је нови и истраживачки рад у којем Поленаковић, на њему својствен начин, открива интересовања Константина Миладинова и Рајка Жинзифова о Црној Гори и Његошу. О овим темама млади ствараоци и емигранти обавјештавали су се из српске штампе за вријеме њиховог боравка у Москви. — Претходно је у 6. броју објављен приказ М. Друговца на збирку „Апотеза радног дана“ Г. Тодоровског, а у дво-броју 7—8 осврт С. Перовића на избор „Савремене југословенске новеле“, у којем је заступљен Живко Чинго, док је јелан од састављача био Д. Солев.

Поред новог подсећања на К. Рацина и његова „Бела свитања“, у 1967. години само је на нивоу критичке информације пропраћена појава низа нових књига македонских аутора. М. Друговац је писао о „Јужном лету“ М. Неделковског, док је С. Перовић забиљежио појаву књига „Стерна“ Б. Конеског, „Час писовке и нежности“ Г. Тодоровског, „Триптихон“ А. Поповског, „Пепелиште“ Ј. Котевског, „Манекен у пејсажу“ В. Урошевића и „Предјели“ Ц. Андреевског, све у продукцији младог и агилног издавача „Мисла“. Перовић је и наредних година у посебној рубрици „Нове књиге“ неколико пута пропратио на информативном нивоу продукцију појединих македонских издавача. Нарочито је у 10. броју 1968. забиљежио појаву петнаестак нових књига и уздању „Мисле“, са посебном похвалом „Мислиној“ едицији за најмлађе „Колибри“ и ентузијазму њених младих уредника Божина Павловског и Благоја Ликтинског. Такође је забиљежен дио продукције скопске „Културе“, „Македонске књиге“ и других издавача, чиме је за неколико година, док је постојала ова рубрика, дат драгоцен низ информација о овом предмету.

Од прилога из 1969. и 1970. пажњу привлаче избори нових пјесама Славка Јаневског „Путовање у пијеску“ (преко 160 стихова) у преводу С. Перовића, донијет поводом дојеле награде АВНОЈ-а овом истакнутом ствараоцу. И наредне године, у 10. броју, прештампан је избор стихова Јаневског под насловом „Пјесме потомка“. У овим циклусима Јаневски је остварио нову фазу свог поетског развоја. Нарочито су притом код овог пјесника занимљива остварења комплексне тематске дихотомности

о земљи и људима („Пјесма за каинавельског исељеника“), као и стихови о Итар Пеју, који је синоним виталитета македонског човјека.

И други велики македонски пјесник ове генерације, Ацо Шопов, заступљен је у овом периоду, али на посредан начин. У исцрпном огледу „Стално на успону“, а у поводу појаве збирке „Златан круг времена“, Миодраг Друговац је свестрано обухватио стваралаштво овог пјесника, његов 25—годишњи развој, његов језик, метафорику и најособенији лиризам у савременом македонском пјесништву. Друговац се ових година учестано јавља критичким текстовима, и то претежно о књигама и темама из других наших књижевности. Тако је, на нивоу приказа, пропратно књиге „Могућности речи“ Радомира Ивановића, „Синтетичка природа прозе Борисава Станковића“ од Бошка Новаковића, роман „Дим“ Драгана Николића. Поред тога, забиљежена је појава још неких књига македонских стваралаца. Тако је 1972/3. Тодор Чаловски писао о „Великој води“ Живка Чинга. У сфери поезије најважнија су „Три записа о љубави“ Блажа Конеског, fine пјесме у прози, са елементима есејистичког, у ауторовом преводу (1971/10) и сонетни вијенац „Мајка Македонка“ Лаза Каровског, неколико година раније објављен у збирци „Ставини“ — „Кристине“, у преводу и са биљешком о писцу, Слободана Калезића.

Чини се да је од зачетка нове серије „Стварања“ са новим уредником Сретеном Асановићем (1973) присуство македонске књижевности још опсежније. Томе је у првом реду допринијела снажна афирмација ове књижевности код нас и у свијету, али исто тако све веће ангажовање преводаца, појава неколико нових научника-македониста и развој македонске књижевне критике, чији протагонисти се све чешће огледају не само на темама из домаћег круга, већ и из других југословенских књижевности.

Први прилог из овог периода је необична Чингова проза „Аудиција, бирање талената“ (број 3), заснована као монолошко казивање са понављањима, наглашавањима и драмским набожем. У јунској свесци налази се аналитички оглед Предрага Драгића „Визуелни урнебесник Б. Конеског“, док су у наредној, јулској свесци представљени седморо пјесника са 14 пјесама: С. Јаневски, Б. Конески, А. Шопов, Г. Тодоровски, М. Матевски, Светлана Христева и Тодор Чаловски, све у преводу, препјеву и са пропратним текстом С. Перовића.

Године 1974. „Стварање“ је посебно богато македонским књижевним темама. У фебруарској свесци Радомир Ивановић пише исцрпан оглед „Приповедачка зрелост С. Јаневског“ (о књизи „Оморина и друге приповетке“). Уз исцрпан биобиблиографски портрет, аутор указује на значај овог писца и његовог дјела, на његов третман (на пр. у монографији М. Друговца „Книга за Јаневски“), нарочито освјетљавајући питања слојева ових проза, пишчевих мијена и модерности поступка. Такође

је указано на везе овог дјела са ранијим прозама истог аутора, на појаву цикличности, првенствено у вези са мотивима романа „Тврдоглави“. Ивановић као особите вриједности истиче прозе „Пас“, „Оморина“, „Морфијум“, „Сазидана васељена“, „Причест“, „Дом у ком више не живим“.

Већ у наредној свесци публикован је такође исцрпан оглед „Македонски драмско-критички круг“ М. Друговца, о драмској и позоришној критици и критичарима. У прегледу развоја ове критичке мисли Друговац полази од првих помакедончавања драмских текстова Јордана Хаџи Константинова — Џината, из прве половине XIX вијека, преко Војдана Чернодринског и међуратне обнове (Иљоски, Панов и Крле), до Јована Костовског и Јована Бошковског, те до млабих критичара — савременика. — Исте године, у бројевима 5—6 и 10, презентирани су проза Божина Павловског и стихови Риста Јачева (у преводу С. Перовића и Тамаре Арсовске).

Са становишта македонских књижевних тема, „Стварање“ је од 1975. било у знаку Блажа Конеског. Ове године је, наиме, Конеском додијељена Његошева награда. Тим поводом је у дво-броју 8—9, у преводу С. Перовића публикован избор од 13 пјесама из награђене књиге „Записи“. Већ у наредном, 10. броју Слободан Калезић је исцрпније писао о награђеној књизи и о укушном стваралачком портрету Конеског, у огледу под насловом „Смисао за синтезу“. Поред пјесама Конеског, у августовско-септембарском броју „Стварања“ по први пут су са по двије или три пјесме представљене савремене македонске поетесе: Рамила Трифуновска, Душица Тодоровска, Олга Арбуљевска, Марија Кукубаљска и Катица Ђулафкова.

Година 1976. карактеристична је у овом контексту по томе, што су се у прва четири броја заредом појављивали опсежнији прилози из македонског књижевног круга. У јануарској свесци дат је особени циклус пјесама Јована Павловског „Идентитет“ (као и претходни, и овај у преводу С. Перовића). Особеност се огледа у томе, што су у питању дуге пјесме дугог стиха, наративне фактуре и медитативне садржине, изразито различите од примарних токова савременог македонског пјесништва.

Један од најисцрпнијих огледа о роману „Дува“ Божина Павловског настао је из пера Р. Ивановића и објављен у истој свесци „Стварања“. Ивановић потанко пише о писцу и дјелу, о отуђености као предмету романа, о мозаичној композицији, о драмском интензитету, о типовима нарације, о лику и ликовима као „основним носиоцима радње у роману“.

Мартовска свеска „Стварања“ једна је од значајнијих са становишта македонских књижевних тема. У преводу Љубише Станковића презентирана је панорама македонске прозе: С. Јаневски — „Дрво смрти“, К. Чашуле — „Сан“, Т. Момировски — „Пјесма олује“, Д. Солев — „Пужеви“, Б. Иванов — „Аврамова пекара“, Б. Андреевски — „Игра старца“, Ж. Чинго — „Дукова

породица“ и С. Симјановски — „Луде игре“. Главна вриједност овог избора јесте у томе што је као на длану показао све битне димензије и рачвања савремене македонске прозе — ратну и савремену тематику, социјалну и психолошку драму, традиционалну нарацију и модерни психоаналитички поступак. Као додатак овом избору, објављена је у априлском броју прича Бориса Вишинског „Поглед ка плавом небу“. Нешто касније, Р. Ивановић је писао о другом роману Божица Павловског „Миладин из Кине“.

Главни прилог током 1977. јесте циклус пјесама Аца Шопова „Загледан у океан“ (број 5), у преводу С. Перовића.

Крајем седамдестих година постепено али пресудно умјетничке прилоге потискују критички огледи македонских стваралаца о себи и другима и критички текстови неколицине критичара са српскохрватског језичког подручја о македонским писцима. Тако је Радомир Ивановић написао читаву серију опсежних огледа: поводом сабраних дјела С. Јаневског (1778/1), о изборима критичких радова А. Спасова и Т. Саздова (1978/8—9), о савременој македонској књижевној критици — књигама Д. Митрева „Есеји и критике“, А. Спасова — „Студије, огледи и критике“ и М. Ђурчинова „Огледи и критике“ (1979/2). У овај круг спада и Ивановићева аналитичка расправа „Рацин и традиција“, са посебним освртом на међународне аспекте покрета социјалне литературе (1979/8—9). Најзад, на крају ове серије налази се оглед „Поетика Блажа Конеског“ (1980/8—9).

Упоредо са овим, и Миодраг Друговац је у исто вријеме у „Стварању“ објавио серију опсежнијих текстова, претежно есеја о савременим црногорским писцима и њиховим изабраним дјелима, о Чеду Вуковићу (1978/12), Гојку Јањушевићу (1979/3), Сретену Перовићу (1979/)) и Бранку Бањевићу (1980/1). Сви ови текстови, уз нове радове о прозаицима С. Асановићу, Д. Николићу, В. Мићуновићу и Ж. Команину, те о пјесницима Р. Вујошевићу и З. Хоџићу убрзо су се појавили у облику књиге „Ријеч као судбина“ (1979) у издању титоградске „Побједе“, о којој ће — опет у „Стварању“ — метакритички писати Р. Ивановић под насловом „Критика акционих вриједности“.

Поред критичких текстова из два наведена круга, у „Стварању“ су ових година од умјетничких прилога објављене прозе — Божица Павловског „Вест Ауст“ (1978/8—9), одломак из истоименог романа о Македонцима у Аустралији (у преводу Митка Манџукова) и одломак из романа „Вријеме ћутње“ Тапка Георгијевског (превод К. Никчевић), те по циклус пјесама А. Поповског: „Отвара се цвијет“ (1978/10), В. Смилевског: „Ријечи“ (1979/4) и Б. Конеског: „Тврђава“ (1979/11). Такође је у дво-броју 8—9 за 1979. објављена рана Рацинова проза „Подно“, преузета из првог годишта загребачке „Културе“ и приказ Петра Бошковског на роман „Вест Ауст“ Б. Павловског.

Током 1981. године два најважнија прилога из македонског књижевног круга публикована су у мајској свесци „Стварања“. На „челној“ позицији појавио се опсежан избор поезије Блажа Конеског, читавих двадесетак пјесама од око 500 стихова, права збирка поезије у малом. Као и свих претходних, преводилац је и овог пута био С. Перовић. „Јека времена“, како је насловљен избор (а наслов је можда бољи, пјесничкији и адекватнији од било ког наслова било које пјесничке књиге Конеског!), садржи пјесме веома разноврсне: старије и новије, опсежне стихотворне структуре и лирске медаљоне, лепршава казивања и контекмплативна понирања, пјесме лаганог стиха и пјесме у прози. Уз превод избора, преводилац је додао и властити збирни оглед „Конески — пјесник наше сјутрашњице“.

У другом прилогу дат је приказ из пера Милорада Јеврића на значајну књигу Миодрага Друговца „За македонската књижевна критика“. У ствари, овдје се и не ради о једноставном, то јест уобичајеном књижевном приказу новоизашле књиге, већ о својеврсном огледу о књизи и поводом ње, односно о њеном предмету. Јеврић прецизно и упућено објашњава не само састав и вриједности Друговчеве велике синтезе, већ открива и процес настајања књига, у којем су се поједини, средишни одјелци раније јављали, док су други касније дописивани. Пратећи македонску критику од њених зачетака, од „предисловија“ Пејчиновићевом „Утјешенију грјешним“, Друговац је — према овом мишљењу — преко међуратних и савремених књижевних критичара, те кроз пројекције књижевности за дјецу и критике о њој, а нарочито кроз средишно поглавље „Аспекти македонске књижевне конфронтације“, извршио једну од периодизација македонске литературе, истовремено означавајући обриси македонске књижевне историје. Јеврић се не задовољава само коректном критичком дескрипцијом, већ исказује и извјесне резерве у односу на књигу којом се бави, тачније — упућује јој извјесне замјерке и надопуне. У овој равни најзначајнија је она опаска, по којој је у одјелку „Зачеци македонске књижевне критике“ требало наћи мјеста за рефлексије о књижевности из „Аутобиографије“ Марка Цепенкова, за опаске Д. Миладинова о значају народних пјесама, и, изнад свега, за кратки али значајни преговор „Крвавој свадби“ Војдана Чернодринског из 1900. године.

У 1982. години такође се сусреће неколико носећих прилога из књижевног круга о којем је ријеч. Главни догађај, па и прилог у часопису, био је — на уводном мјесту јулске свеске, избор из поезије Аца Шопова „Откривање свијета“ у Перовићевом преводу и са уводном биљешком, дати поводом смрти овог значајног македонског пјесника. — У претходној свесци Р. Ивановић је (под насловом „Поетика савременог романа“) исприну приказао студију Радивоја Пешића „Један вид македонског ро-

мана“, у којој је пропраћен овај жанр у његовој укупности, од условног Костићевог „Трајана“ из 1932, преко првих покушаја — какав је Рацинов „Афион“ — до подробних анализа проза Бориса Вишинског. У истој свесци дат је и добар синтетички, књижевно-историјски оглед „Струшка браћа Миладинови“ Томе Саздова, писан поводом 120. годишњице смрти великана македонске националне и књижевне историје.

Почетак осамдесетих година обиљежен је присуством и других, мање значајних или нових имена из македонске књижевности на страницама „Стварања“. Први је, на самом старту претходног годишта (1981/2) исцрпно представљен — чак са 27 пјесама — Ефтим Клетников (у преводу С. Перовића). Годину дана касније са неколико пјесама заступљен је Ристо Василевски, а крајем 1982, у броју 10, гост је Радмила Трифуновска са прозом „Жена с Балкона“, у преводу Д. Ђуришића. У априлској свесци истог годишта Ш. Крцић је приказао књигу стихова „Судбоносна“ Ганета Тодоровског, која се годину дана раније појавила у издању приштинског „Јединства“.

Почетком 1983. претежу умјетнички прилози О. Арбуљевске, Ј. Стразовског и Р. Павловског, док у другој половини овог годишта носеће прилоге представљају оглед Сретена Перовића о Шоповљевој поезији (поводом годишњице пјесникове смрти) и компаративно-аналитички есеј Радомира Ивановића о пјесмама Десанке Максимовић, Добрише Цесарића, Душана Костића, Блажа Конеског и Ивана Минатија.

Током неколико посљедњих годишта, у периоду 1984—1988, у „Стварању“ се осјећа још смишљеније присуство текстова и тема из македонског књижевног круга. Извјестан простор је посвећен млађим пјесницима — Санде Додевски (1984/5), Ефтим Клетников (1985/1) и Стојан Рисевски (1988/8—9). Затим су заступљене провјерене поетске вриједности — Р. Павловски (1987/10), Конески, Јаневски, Тодоровски, Матевски, Поповски (1988/1), а исто тако и провјерени прозаисти — П. Андрејевски (1986/6) и Ј. Стрезовски (1987/11). Од критичких радова вриједно је забиљежити оцјену о војној мисли Пека Дапчевића, коју је дао војни и научни великан Михаило Апостолски (1986/7) и оглед о везама Душана Костића и Македоније од Наума Радичевског (1987/7—8).

У последњем броју последњег оvdје обухваћеног годишта (1988/11—12) „Стварање“ је објавило огроман циклус пјесама Петра Т. Бошковског под заједничким насловом „Ђавољи бријег“. У ствари, ради се о читавој збирци од двадесет осам сонета. Преносећи ову утврђену поетску форму из једног језика у други, Сретен Перовић је досегао сâм максимум свог преводилачког умјећа, надмавши чак и властите блиставе преводе стихова Блажа Конеског. Оно што је једанпут речено за Змаја и његов рад на превођењу поезије могло би се примијенити и оvdје: у преводу ова поезија превазилази властити изворник.

У овом периоду највише простора поклоњено је Радомиру Ивановићу, који се у серији огледа бавио све самим примарним темама — паралелизмом у поезији Д. Максимовић и Б. Конеског (1984/4), везама македонске и црногорске книжевности у послјератном периоду (1985/12), романима Божица Павловског (1986/8—9), Ташка Георгијевског (1986/11), Бориса Вишинског (1987/3) и Трајана Петровског (1987/11). Сви ови огледи, након кратког времена, нашли су се у неким од Ивановићевих књига, које су лако изазивале пословни дух издавача и радознали интелект публике.

* * *

Присуство македонске книжевности у црногорским часописима „Стварање“ и „Сусрети“ досад није подробније испитивано. У раду Р. Ивановића „Црногорска и македонска книжевност у послјератном периоду (1945—1985)“, који иначе обухвата далеко ширу тему и грађу, овај комплекс је додирнут и представљан инструктивно, мада непотпуно. Присуство текстова из круга о којем је ријеч толико је очигледно и учестано, односно књижевно-издавачка сарадња толико богата, да су они и без посебних испитивања скретали пажњу на себе.

Подробнија испитивања, међутим, пружају још богаију слику. Ако су у почетним периодима и годиштима својих излажења ови часописи били више окренути својим срединама и развијеним центрима, у каснијим периодима — са корекцијама и унапређивањима програмске оријентације — они не само да су постајали отворенији у лепези међурејубличке књижевне и културне сарадње, већ су за поједине сфере и средине програмски развијали властита интересовања.

У одиста опсежној панорами имена македонске книжевности и имена оних сарадника, који су доприносили афирмацији ове литературе на странама часописа „Стварање“ и „Сусрети“, главни печат су отиснуле три категорије стваралаца. Прво су — водећи македонски писци (Рацин, Конески, Јаневски, Шопов, те Тодоровски и Матевски); друго — истакнути македонисти М. Друговац и Р. Ивановић; треће — убједљиво најбољи преводилац С. Перовић.

Отвореност и интересовање часописа „Стварање“ и „Сусрети“ за македонску книжевност представљали су драгоцен допринос, како наглом повећању присутности ове литературе у Црној Гори, тако и њеном интегрисању у југословенски духовни простор.

Zagorka Kalezić

MACEDONIAN LITERATURE FOUND IN THE
JOURNALS — »STVARANJE« AND »SUSRETI«

(S u m m a r y)

Macedonian literature, if compared to other modern literatures of Yugoslav peoples, has experienced its transformation in post-war period, which, in relation to the situation preceding it, has been evident and important. Such a sudden affirmation of both Yugoslav and international importance is predominantly due to a highly developed cultural activity and literary and publishing cooperation, in particular. Literary journals have played an exceptionally important role within this context.

The traces of the Macedonian literature in Montenegro, as an expression of a planned cultural policy, may be followed since the earliest post-war times. This is mostly due to the leading literary journals — »Stvaranje« (1946—1988) and »Susreti« (1953—1962). First they faced the problems of their own environment and leading cultural centres of the Macedonian literary circle, giving some important information and, later on, even the first books of fiction. The earliest critical reviews on the Macedonian literature of both Macedonian or other authors appeared after that.

The activity extends to a process of making programmes to follow the course and the beginnings of Macedonian literature, including the topics from the past as well. In trying to follow, support and give contribution to such an orientation these journals are among the first literary forms of the kind in the country. It may be said that Macedonian literature is present in the »Stvaranje« in such an amount to enable us to follow its latest development, especially since the beginning of the sixties. Many creators, Macedonian writers themselves, editors, translators and critics especially have taken active direct or indirect part in such an activity and cooperation. Some of them, belonging to this circle and important for their quality in work in the course of the last fifteen years or so, are: Miodrag Drugovac — literary historian, Radomir Ivanović — a literary critic and Sreten Perović — a translator.

The Macedonian literature present in the journals »Stvaranje« and »Susreti« may be an instructive model to relations between these two national cultures.